

ТРИБУНА НА СТУДЕНТИ ЛИТЕРАТОРИ

„Елегия“ с две лица или как Димитър Бояджиев се среща с Албер Самен

Дора Цветанова

“Elegy” with two faces, or how Dimitar Boyadzhiev met Albert Samain

Summary

Dora Tzvetanova

This article aims to discover the connection between two poems from Dimitar Boyadzhiev and Albert Samain, both named “Elegy”. The challenge came not only from the texts themselves, but also the fact that the French symbolist is represented in Bulgaria with just a few translated poems. I had no other alternative, but to translate Samain’s “Elegy” by myself, so it can be said that my work is more like literary experiment.

Keywords: Dimitar Boyadzhiev, Albert Samain, “Elegy”, experiment

Този текст за Димитър Бояджиев е експеримент. Твърдя, че е експеримент, а не окончателен резултат, защото вярвам, че може да се разгръща и по-нататък и силно се надявам да помогне за разкриване на „потайностите“ в драматичната Бояджиева поезия. Не фаталният край на поета и не любовната му мъка ме провокират да я определя като драматична. Не тези критични точки събудиха моя интерес, а творческият максимализъм на Димитър Бояджиев в двояк смисъл – като самокритика (*Да си проклинам участта е грях –/ че дивно е сред тях живот да гасне,/ да се топи като снежинка в тях.*¹), но и като

¹ За настоящия текст са използвани следните издания на Димитър Бояджиев: Бояджиев, Димитър. 1957. *Стихотворения*. София: Български писател; и Бояджиев, Димитър. 1996. *Стихове*. Библиотека за ученика. София: Български писател.

опасна съдбовност (*Орисан ми е дел/ и тежък, и печален!/ Тревожен и несмел/ в живота пуст и кален/ да скитам изнурен...*).

В мемоарната си книга „Път през годините“ Константин Константинов пише, че след себе си Бояджиев оставя „тънкия упоителен парфюм на някакво прекрасно, екзотично цвете“², и че „никой български поет до и след него не е изразил по-остро и по-съгъстено онова, което вибрира в „Марсилия“, в „Елегия“, в „Писмо“ и във „Вечерен трепет“. Димитър Бояджиев усеща мястото си в света по особен начин и ми се струва, че ще прозвуча повърхностно, ако характеризирам този начин като болезнен, защото болката, която съществуването причинява на поета, няма първоизточник. Тя не се появява заради нещо конкретно и си мисля, че болезнените усещания не се натрупват от определени ситуации – болката вече е натрупана и е навсякъде. А ситуацията са само доказателство за това колко слаба е човешката увереност, как в нея е заложена идеята за разпад – тя ще се стопи от всички материални и нематериални капани на действителността. Подобно на снежинка. Димитър Бояджиев има особен философски и екзистенциален усет за живота и, както отбелязва Николай Димитров, „при Яворов и Д. Бояджиев се наблюдава вътрешно капсулиране на песимизма, при тях той не е външен активатор на субективността, а те самите пребивават в песимизма, той е тяхно изначално състояние. За тях абсурдността на битието се появява още със самото раждане“³. Димитър Бояджиев не позволява красивият и ефирен летеж на снежинката във въздуха да го заблуди, че „весело се слънцето усмихва“.

Това се потвърждава и от престоя на поета в Марсилия. Когато съм чела за това, не съм си давала сметка какво всъщност означават годините, прекарани извън България. Кой е този Димитър Бояджиев, който заминава? Това е един млад и затворен човек, творец, в чиито ръце още от ранна възраст се стоварват семейните несгоди и отговорности. Една деликатна душа попада в околото на културната стихия – Франция. Заминаване – Франция – откъсване от вече познатото – вдъхновение – глътка свеж въздух и отмора. Това очаквам аз, но Марсилия се оказва „страшен град – на всичките пороци друм“. Защо?

Пристигане – Марсилия – същите пълни улици с празни хора – същата скръб – кошмар. Марсилия е поредната болка, поредният случай,

² Константинов, Константин. 1997. *Път през годините*. София: Отечество.

³ Димитров, Николай. Диалозите на модерността (П. К. Яворов – Димитър Бояджиев). – В: *Проглас*, 1999, с. 46–60.

който потвърждава усещанията на Димитър Бояджиев за невидимата и невиджана заплаха. Не е имало и няма да има кой или кое да се справи с нея. Пък и как се елиминира заплаха, която не е конкретна и която е изначално заложена? Снежинката се топи. Марсилия още повече отнема от дъха на Бояджиев. Но какво му дава?

Ако обобщим мнението на българската литературна критика, можем спокойно да кажем, че престоят на поета във френския град не променя кой знае как стила му и не ражда кардинално нови творчески концепции. Не мога да оспоря тези твърдения, но вярвам, че няма как непосредствената среща на Димитър Бояджиев с френския символизъм, която се осъществява в Марсилия, да не му е дала нещо градивно и ценно. Да, отношението на поета към френската съвременност е радикално, но според мен Димитър Бояджиев не се е спрял пред горещия предел на тази крайност, а го е надмогнал. Парливото усещане за несъвършеното и болно устройство на света е насочило поета по трудната пътека навътре към пошлостта, където той намира и красотата. Там, където расте и онова, за което Константин Константинов споменава – екзотичното цвете – фаталната красота на умението с думи да разтвориш още по-безпощадно душевните си рани. Марсилия и френската социална и литературна реалност дават много поводи на това рядко цвете да цъфти и увяхва. Иначе нямаше да намеря повод да пиша тези редове.

Когато за първи път прочетох, че Димитър Бояджиев не е останал незасегнат от френския символизъм, веднага направих връзка с имена като Шарл Бодлер, Артюр Рембо, Пол Верлен, Стефан Маларме. Без да се замисля, реших, че ако искам да търся връзка между Димитър Бояджиев и френския символизъм, то тъкмо тези поети ще да са посредниците. За втори път мое очакване спрямо Димитър Бояджиев не се оправда.

„Когато се търсят връзките на Димитър Бояджиев с френската поезия, много често се споменава името на Албер Самен – пише Борис Делчев. – И в това няма нищо чудно, защото тъкмо в годините, когато нашият поет живее в Марсилия, „Au jardinde de l’infante“ беше една от четените стихосбирки във Франция. Трябва обаче да се сравни знаменитата „Елегия“ на Димитър Бояджиев с едноименното стихотворение на неговия събрат от тази книга, за да се види не само онова малко, което го сближава с френските символисти, но и онова много, което го отдалечава, което го прави различен от тях като творец и гражданин.“⁴ Докато не прочетох тези редове, името на Албер Самен

⁴Бояджиев, Димитър. 1996. *Стихове*. Библиотека за ученика. София: Български писател.

ми беше напълно непознато. Вече бях намерила интересна следа, но не можех да намеря български превод на „Elégie“ от френския поет. Какво прави човек, който притежава не необходимия му превод, а желание и малко познания по френски? Прави експеримент.

Експериментът ми е в две посоки – опитвам се да вникна в света на двете стихотворения и правя мой аматьорски, но (доколкото ми позволяват силите) и отговорен превод на стихотворението на Албер Самен.

Преди да изложа наблюденията си върху двете произведения, искам да направя две уговорки. Първо – намерих френското стихотворение в интернет, прочетох и руския му превод и се впуснах в приключението да пресъздавам на български непознатите ми послания на Албер Самен. След всички записки и преводни варианти оставаше само да ги сглобя и представя в по-структуриран вид. Започнах да пиша, но реших отново да се разровя за френския поет в интернет. Оказа се, че не съм превела същата „Елегия“, за която Борис Делчев споменава, а „Елегия“ от сборника „Le chariot d'or“. Трета поредна изненада. Моето объркване стана още един повод да си мисля, че от разглеждането на Бояджиев и Самен биха изникнали интересни и стойностни аналогии и че развитието на този паралел има смисъл. Уточнявам, че няма да правя сравнение между „Елегия“ и „Elégie“, а по-скоро ще се опитам да подкрепя мнението си, че между двете стихотворения има една интимна комуникация. За съжаление, едва ли ще успея да отговоря на поставените от Борис Делчев въпроси, но засега искам просто експериментът да започне...

Поезията на Димитър Бояджиев е откровена и пряма, не поставя символистични провокации. Доколко това е вярно? На първо четене стихотворенията му са изчистени и ясни, но винаги изискват допълнително внимание и препрочитане. Такъв е случаят и с „Елегия“, особено след като знаем, че се появява след френския период на българския поет. Това не е просто едно драматично любовно стихотворение. Зад любовната трагичност се носи нещо неясно, някакво неравновесие, някакво лутане. Под твърдата почва на първоначалните сигнали, които ни изпраща стихотворението, се намира един паралелен свят, където хората са време и времето е хора, и те всички сънуват: *L'heure comme nous rêve accoudée aux remparts/* (А времето, отпуснато на стената, реди съня си на срички)⁵ – светът на Албер Самен.

⁵ Всички преведени стихове са мой превод на „Elégie“ от стихосбирката „Le chariot d'or“ (1858–1900) от Албер Самен.

И българската, и френската „Елегия“ ни пренасят в пространство на трудната и обречена любов. Интересно е да се обърне внимание на женското присъствие. Димитър Бояджиев директно въвежда още в началото на текста си „клетата жена“, след това я виждаме като „мила жена“. Следва и цяла строфа, посветена на страданията ѝ:

*О, зная как страдаш! Без сълзи, но строга и бледна
ти нервно си пръстите кършиш, в очите горят
ненужни решенья – и мислиш вселената ледна,
и мислиш, че няма за тебе вселената към...*

При Албер Самен жената най-често е заедно с мъжа, преживяванията са на лица от 1 л., мн.ч. – *спускаме погледи, зад нас, нашите вътрешности*. На три-четири места ритмиката на това *ние*-преживяване се нарушава, за да се стигне до момента, когато и ние, заедно с лирическият герой, потъваме в очите на обичаната (*Je le suis maintenant qui sombre dans tes yeux* (В твоя поглед съм сега аз потъналият)). В края на стихотворението също виждаме детайл от индивидуално преживяване, *вн* от *ние*, но на това ще обърне внимание по-късно.

В българската „Елегия“ мъжът сякаш стои пред жената и се изповядва, споделя спотаени мисли и тъй като ги е държал вътре в себе си прекалено дълго време, те сега звучат и гневно, и примирено, и нежно, и рязко. Окаяният и мил образ на жената контрастира с *Не радост си вече за мене, а страшен кошмар*.

Френската „Елегия“ е като картина. Представям си как лирическият герой стои пред жената, но не говори, а рисува. Това е притъмнен морски пейзаж на страдащата любов. Но въпреки това и въпреки смъртта и нейните превъплъщения в стихотворението – падането на нощта, залезът и здрачът – общото чувство не е обреченост. Из обречеността се прокрадва и някаква мистериозна ведрина:

*Cependant par degrés le ciel qui se dégrade
D'ineffables lueurs illumine la rade.*

(Ала постепенно небесният свод се снишава
И с неясен блясък пристанището едва озарява.)

В Бояджиевата „Елегия“ любовта съществува, но не ощастливява: *Милувките срещат в сърцето ми гняв и злина*. Няма съмнение, че двамата влюбени са обречени да не са заедно, далеч са един от друг,

сами са с тъгата си. Но няма ли да настъпи още по-непоносима самота, ако дори и невъзможната любов отсъства? Невъзможността е осъзната, но може ли влюбеният да се примири?

*Но как ще се върнем в оная пустиня предишна,
когато ридае в сърцата ни спомена скъп?*

В същото време френският текст също разкрива сходно безлюдно пространство. Героите са на крачка от това да потънат в една безкрайна и гола безжизненост, но отдалеч се чуват тръбни и меланхолични звуци. Някъде вътре в човека стари (не)забравени вълнения го викат, приласкават го и той отказва да се примири със студената и овехтяла реалност:

*Derrière nous, au fond d'une antique poterne,
S'ouvre, nue et déserte, une cour de caserne
Immense avec de vieux boulets ronds dans un coin.
Grave et mélancolique un clairon sonne au loin...*

(Зад нас антична порта разкрива тежестта на
Пустия казармен двор и необятната му тишина,
Пронизана от струпаните в ъгъла оръдейни тела.
Тежка меланхолия далечно звучи от тръба...)

В българското стихотворение мъжът и жената са жертви. Жертви и на собствените си дълбоки чувства, но и на нещо извън тях, извън техните възможности, че дори извън представите им. Те са като похитени от прегрешение или престъпление, идващо от друго пространство. Чужди грешки неясно защо се проявяват в съдбите на лирическите герои и това ги смазва до краен предел:

*Макар безнадеждна, макар безгранично далечна
у мене утеха ти дириш, о клета жена,
но тука е тоже до ужас нощта безсърдечна –
аз тоже изкупувам, отчаян, незнайна вина.*

В Албер-Саменовата „Елегия“ пък странна и тежка миризма се надига изпод морските вълни. Някъде из скривалищата на природата/на човека съществува нещо, което не може да се види, но може да се усети като чуждо тяло – навлизащо, просмукващо се и оставящо странна диря. Следа на съмнение.

*Des bassins qu'en fuyant la mer à mis à sec
Monte humide et puissante une odeur de varech.*

(Морето е сухо и от побягналите водни маси
Издига се властно и влажно мирис на водорасли.)

Това, за което бленуват влюбените, надхвърля обичайните представи за любов. Нужни са други думи, други представи за силното чувство, нужен е друг свят. Но реалността е само една. И страшно боли. Затова не остава нищо друго, освен да се изгубиш или да чакаш смъртта.
У Димитър Бояджиев:

*Не обич то беше, а оня сиятелен блен,
що всеки очаква на устни със химън приветствен,
и в празна надежда дочаква последний си ден.*

У Албер Самен:

*Et mon âme aux couleurs mêlée intimement
Se perd dans les douceurs d'un long enchantement.*

(Потъва в безкрая на една вълшебна сладост
Обърканата ми душа с цвят на плахост.)

А ето какво представлява любовният блян в българската „Елегия“:

Велик бе миражът, над нас що премина тържествен.

И във френския паралелен свят:

*L'écharpe du couchant s'effile en lambeaux pâles.
Ce soir, ce soir qui meurt, s'imprègne dans nos moelles*

(Топлината на залеза се стопява в бледи дрипи,
От соковете на замиращата нощ нашите вътрешности са пропити.)

Българският мираж със смисъла на илюзията, несъществуващото, на неживото, което обаче е по-мило от всичко останало. И разпадащите се късове на френския залез, смътни и загиващи, може би и те част от илюзия, на която се уповава клетата човешка душа.

Болезнено влюбеният мъж в българското стихотворение разбира своята любов и като капан, подобен на „незнайната вина“ – капанът е въвн от познатото, при него всеки край е начало на още по-големи страдания, защото е безкраен: *Понякога мисля, че гина във пропаст бездънна*. Албер Самен пък прави от хладнокръвната нощ сътворителка на вечност – тиха и безмълвна. Нито трепет, нито стон. А предвестник на безкрайността е грозното мучене:

*Nul souffle sur la rade. Au loin une sirène
Mugit... la nuit descend insensible et sereine,
La nuit... et tout devient, on dirait, éternel :*

(Рев на сирена посича пристанищната тишина.
Спокойна в своя мрак се спуска безчувствена нощта
И потапя всичко в бездънна вечност като морето...)

Най-нежните и елегични мотиви и в двете стихотворения за мен са тези за раздялата. Във френското стихотворение мъжът се самооприличава на чуден кораб, който ще потъне в очите на жената: *Натоварен златен кораб с безкрайни красиви сбогувания*. В българския текст не героят се сбогува. Тук Димитър Бояджиев вече не ни подава директно психологически портрет, а загадка:

*Не моята обич, а нещо огромно и властно
с последна милувка те гали в привечерний здрач
и сбогом си взема, и никога вече тъй страстно
не ще да трепери душата ти в мъка и плач.*

И двата случая излъчват увереност, че обичаната жена трябва да се напусне. В тези представи сбогуването означава нейното спасение, нейното поддържане жива. В духа на сбогуването и съответно на последната цитирана строфа от Димитър Бояджиев са и последните два стиха от Саменовото стихотворение. Там се случва един поврат в състоянието на любимата, съпроводен с първите признаци на светлина сред мрака:

*Et ton coeur comme une urne est rempli jusqu'au bord
Quand brillent çà et là les premiers feux du port.*

(Като зажадняла чаша сърцето ти изпълва своите стени
С появата на първите пристанищни светлини.)

Имам странното усещане, че твърде често липсата на достатъчно информация около самоубийството на Димитър Бояджиев е мислена като най-важния материал за размисъл върху делото на българския поет. В никакъв случай не омаловажавам трагичния му край, но всеки път, когато се връщам към неговите текстове, в съзнанието ми проблясва следа от някакво място, което е недалеч от мен и чиято именно близост го прави загадъчно. Някакво усамотено и потайно място. Българо-френско може би. Възможно е опитът ми да стигне след време до това пространство – моят литературен експеримент за момента да изглежда неубедителен, несръчен и неуспешен. Но все пак у мен остава едно приятно чувство, че корените на „посърналия цветец“ проникват дълбоко и че не знаем всичко за тяхната заплетена и причудлива устроеност.

Библиография:

Бояджиев, Димитър. 1957. *Стихотворения*. София. Български писател. (Bojadzhiev, Dimitar. 1957. *Stihotvoreniya*. Sofia. Balgarski pisatel).

Бояджиев, Димитър. 1996. *Стихове*. Библиотека за ученика. София. Български писател (Bojadzhiev, Dimitar. 1996. *Stihove*. Biblioteka za uchenika. Sofia. Balgarski pisatel).

Димитров, Николай. Диалозите на модерността (П. К. Яворов – Димитър Бояджиев). – В: *Проглас*, 1999, с. 46–60 (Dimitrov, Nikolay. Dialozite na modernostta (P. K. Yavorov – Dimitar Bojadzhiev). – In: *Proglas*, 1999, p. 46–60).

Константинов, Константин. 1997. *Път през годините*. София: Отечество (Konstantinov, Konstantin. 1997. *Pat prez godinite*. Sofia: Otechestvo).

http://poesie.webnet.fr/lesgrandsclassiques/poemes/albert_samain/elegie.html
<http://favorite-verses.livejournal.com/161637.html>